

УДК 821.161.2'367

НАТАЛЯ МИТРОХІНА,
магістр
(*м.Хмельницький*)

**Комічне як основа поетики
(оповідання «Ініціатива Лариси Гаврилівни» та
«Письменник» О. Смотрича)**

У статті вперше в українському літературознавстві проаналізовано комічність, як один із ключових аспектів творення оповідань «Ініціатива Лариси Гаврилівни» і «Письменник». Досліджено, що у вищезазначених прозових творах особливу роль відіграють гостре сатиричне зображення дійсності, головних персонажів, парадокс, інвективні стратегії.

Ключові слова: *комічне, О. Смотрич, сатира, сарказм, гротеск, інвектива.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Про комічне як про літературну та естетичну категорію є чимало досліджень, зокрема принципам та засобам комічного присвячено праці З. Нестера, Б.Пришви, А. Щербини, П. Майдаченка, В. Косяченка, Н. Руснака, І.Безпечного, Ю. Борева, Н. Віннікова та ін. Водночас досі обійдена увагою дослідників гумористична проза малого формату українського письменника О. Смотрича (1922–2011), який мешкав у Канаді, не розкрито його форми гумору, художні засоби його втілення, що вказує на актуальність дослідження в аспекті аналізу поетики прозаїка.

Формулювання цілей статті... Мета статті – окреслити засоби творення комічного за оповіданнями діаспорного письменника О. Смотрича «Ініціатива Лариси Гаврилівни», «Письменник» в контексті розкриття дефініції «комічне».

Виклад основного матеріалу... Дослідниками доведено, що в художній літературі існують основні форми гумору – це іронія, сатира, сарказм, оксюморон, анекдот, жарт, каламбур. Зазвичай гуморескою називають художній прийом у творах літератури або мистецтва, заснований на зображенні чого-небудь у досить комічному вигляді. І. Фролов співвідносить комічне з категорією естетики, «що виражає у формі осміяння історично обумовлену (повну або часткову) невідповідність даного соціального явища, діяльності та поведінки людей, їх традицій і звичаїв об'єктивному плину речей і естетичному ідеалу прогресивних громадських сил» [7, с. 237].

ґрунтується на контрастах, які утворюються внаслідок невідповідності явища звичним нормам. Головне джерело комічного – невідповідність суті та оманливої форми явища, суперечність між формальним і змістовним рівнями, між метою і засобами її досягнення, невідповідність справжніх якостей людини і того, ким вона прагне здаватися, на що претендує.

Комічне – одна з форм перебування людини у свободі. Це спосіб позбутися серйозності, що властива буденній свідомості, схильний зводити дріб'язкові цінності у ранг вищих, надавати їм глобального значення. Ф. Ніцше влучно визначив комічне як «художнє звільнення від огиди, що спричинена безглуздом» [4, с.83]. Сміх у творах художньої літератури, передусім у її гумористичних і сатиричних жанрах, як і вся художня література, вся художня культура, стали справжнім надбанням народу, мистецтвом, яке належить людству.

Спробуємо визначити деякі критерії художності комічного. Цілком зрозуміло, що одним з найважливіших критеріїв є відображення життєвої правди. Саме від цього фактору насамперед залежить естетичне значення комічного, вірне відтворення ним естетичних властивостей дійсності. У правдивому відтворенні характерних для дійсності недоліків і у висміюванні їх виняткове значення має світогляд митця. Треба підкреслити, що для естетичної категорії комічного роль світогляду в процесі художнього пізнання, чіткість, твердість, переконливість ідейних позицій є особливо важливим [3, с. 45].

Засоби комічного у переплетенні з трагічним склали основу художньої спадщини поета, прозаїка Олександра Смотрича (справжнє прізвище – Флоринський), який народився 28 квітня 1922 р. в Кам'янці-Подільському, під кінець війни емігрував до Німеччини, де закінчив Ганноверський музичний інститут (1949). Емігрував до Канади, до виходу на пенсію був професором музики Торонтського університету. Помер письменник 13 грудня 2011 р. у м. Фергусі. Перші оповідання та новели надрукував 1946 р.

Майстерно застосовуючи сатиру, сарказм, гротеск, чорний гумор та інші засоби творення комічного, літератор викриває усі недоліки радянського суспільства, життєві реалії минулої епохи у своїх прозових творах. Генеза творення засобів комічного простежується і в поетичній діяльності письменника. Утім варто зауважити, що поезії автора загалом тяжіють до ліричного зображення світу, передачі почуттів митця до отчого порога, рідної землі. Дослідження використання літератором засобів комічного проведено на основі аналізу оповідань О.Смотрича «Ініціатива Лариси Гаврилівни» та «Письменник». Аналізуючи твори, спостережено, що О. Смотрич вдався до різних

видів творення комічного. Майстер стилізації заради розваги вдається до маскуванню, ігрового азарту, прагнучи створити оригінальну прозу малої форми, в якій утілено головні погляди на життя негероїчних персонажів, літературний процес засобами комічного.

Розглянемо детальніше кожний із видів комічного.

Сатира – гостра критика чогось, окремих осіб, людських груп чи суспільства з висміюванням, а то й гнівним засудженням вад і негативних явищ у різних ділянках індивідуального, суспільного й політичного життя, суперечних з загальнообов'язковими принципами чи встановленими ідеалами[2].

В оповіданнях «Ініціатива Лариси Гаврилівни» і «Письменник» О.Смотрич за допомогою сатири висміює тогочасне радянське суспільство та його державний устрій. Якщо у першому названому нами творі висміюються вищий клас населення (псевдоінспектор із кримінальних справ та його дружина, секретар райкому партії, актриса опери і балету, начальник райміліції), то у другому оповіданні викриваються вади простого населення, яке живе не своїми турботами, а любить засуджувати і критикувати чуже життя.

Окрім сатири в оповіданні «Ініціатива Лариси Гаврилівни», простежуємо і сарказм. Під сарказмом слід розуміти один із різновидів сатиричного викриття, уїдливу насмішку, що вказує на недоліки особи, чи будь-якого явища або предмета. Суть сарказму – це вміння сказати людині гірку правду, застосувавши тонкий жарт, в'їдливу насмішку [3]. Прикладами застосування вищезазначеного засобу творення комічного є опис головної героїні твору: «...натягне на себе червоний шлафрок чи щось у тому роді і лазить комунальним подвір'ям, неначе свіже повітря нюхає. Мабуть, не мала нюху чи що, бо коли б мала, то б не нюхала б такі смердючі пахощі» [5 с. 152]. Ознаки сарказму помічаємо і у висловлюваннях автора щодо державної влади. Автор із характерною насмішкою порівнює різні за рангом посади: «Ну, а що таке, скажіть самі, начальник райміліції, з псом чи без пса, в порівнянні з міністром (по мильних справах)? Можна сказати – сама пляма від блощиці і нічого більше» [5 с. 155].

Гротеск – тип художньоїобразності, який ґрунтується на химерному поєднанні фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного, життєподібного і карикатурного. Гротеск – найвищий ступінь комічного [1]. В оповіданні «Ініціатива Лариси Гаврилівни» цей засіб комічного виражається у поєднанні життєподібного та карикатурного. Твір починається із розповіді про сім'ю, яка, за версією автора, проживає у квартирі із двома спальнями і кухнею. Комічність ситуації тут виражається в тому, що живучи під

одним дахом, подружжя спить у різних спальнях і ходить один до одного в гості. Вони настільки чужі одне одному, що дружина лише за деяких обставин дізнається про справжній фах та освіту свого чоловіка. За її ініціативою чоловік відкриває підпільний бізнес із виготовлення мила. Давши хабар милом із запахом фіалок, «бізнесмени» налагоджують стосунки із владними органами та обходять усі заборони на свій бізнес. Подружжя заробляє добрі гроші, й саме вони посприяли частковому налагодженню більш-менш нормальних стосунків у сім'ї.

Щоб досягнути бажаного комічного ефекту О. Смотрич вкраплює у твір абсурдну ситуацію про зникнення пса начальника райміліції. Така нестандартна подія наче не має ніякого відношення до описуваного: *«І все ж, ви, мабуть, скажете: - Ну, а причому тут все таки пес начальника райміліції? Правду кажучи, не знаю»* [5, с.55]. Автор не розшифровує алюзію, дає читачеві самому домислити, що пес начальника міліції пішов на мило.

Гротеск в оповіданні О. Смотрича «Письменник» полягає в поєднанні комічного та трагічного. Комічність простежується у засудженні сусідками молодого письменника короткими репліками. Замість того, аби жити своїм життям, жінки цілодобово спостерігають за чоловіком та його батьком. З одного боку вони жаліють старого, син якого, на їхню думку займається дурницями замість того аби влаштуватися на офіційну роботу, а з іншого частково критикують і його самого: *«В усіх діти, як діти, а у нього син – письменник! Обое, можна сказати, без штанів ходять. Мало не побіраються...»* [5, с. 237]. А в комедійному прочитується соціальна нерівність, стратифікаційна картина радянської інтелігенції, яка ледве зводить кінці з кінцями.

В оповіданнях О. Смотрича завдяки гротеску акцентується увага на втраті людьми моральних цінностей, на духовній деградації суспільства, штучності життя та контрастності філософії буття сусідів і письменника.

Чорний гумор – це гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає в глузуваннях над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими «похмурими», макабричними темами [8]. У творі «Письменник» чорний гумор також має місце. Це, зокрема, роздуми однієї із жінок про майбутнє своїх сусідів: *«Старий тих штанів не дочекається – сусіди без штанів поховають... А синок свої у божевільні дістане. У нього очі помутніли... Уже сам до себе говорить... Уже й кури над ним сміються!»* [5, с. 237].

Сатиру із домішками цинізму вбачаємо у наступній репліці однієї із героїнь твору: *«Що мале, що старе! Старий потроху виживає з розуму! Тут усе в порядку... А з його синком я думаю не все в порядку! Адже ж – красень хлопець! Ну був би горбатий, чи кривий, чи дуже низькорослий, чи з такою пікою що на люди страх показатися – нехай би вже тоді писав на здоров'ячко! А то-ж... Не поїму!»* [5, с. 238]

Отже, проаналізувавши твори «Ініціатива Лариси Петрівни» та «Письменник», можна констатувати, що при написанні означених оповідань О. Смотрич уміло використав засоби комічного, такі як: гостра сатира, сарказм, гротеск, чорний гумор. Завдяки цьому автору вдалося дотепно висміяти недоліки радянського суспільства. Водночас нами спостережено, що, попри чітку радянізацію головних героїв оповідань, вловлюються паралелі із сучасним життям, коли існують і тіньовий бізнес, і не менш сусіди з недремним оком. Саме тому твори О. Смотрича є досить актуальними і в наш час. Читаючи їх, ми знаходимо чіткі прототиби людей, які нас оточують, можемо черпати для себе повчальні висновки.

Гуморески О. Смотрича – це яскрава сторінка розвитку національної сміхової культури, у якій оприявлено багатогранність і суперечливість суспільного життя української інтелігенції в умовах несвободи творчості, ідеологічного диктату тоталітарної системи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гротеск [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://uk.wikipedia.org>. – Назва з екрана.
2. Засоби творення гумору та сатири у творах Остапа Вишні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : http://text.tr200.biz/referat_zarubejnajaliteratura. – Назва з екрана.
3. Косяченко В. Жанри сатири і гумору в українській радянській літературі / В. Косяченко, І. Руснак, Ю. Гречанюк. – К.: УМК ВО, 1988. – 60 с.
4. Ніцше Ф. Народження трагедії, або еллінізм і песимізм. Ч. 2 / Ф. Ніцше. – М.: Думка, 1990.
5. Смотрич О. Подорож в країну ночі / Олександр Смотрич – Хмельницький: Просвіта, 2010. – 388 с.
6. Смотрич О. Скупі вірші [Текст] :поетичні твори / Олександр Смотрич. – Хмельницький : Цюпак А. А., 2011. – 152 с.
7. Фролов І. Філософський словник / І. Фролов. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.
8. Чорний гумор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : http://uk.wikipedia.org/wiki/Чорний_гумор – Назва з екрана.

References:

1. Hrotesk [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: URL : <http://uk.wikipedia.org>. – Nazva z ekrana.

2. Zasoby tvorennya humoru ta satyry u tvorakh Ostapa Vyshni [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: URL : http://text.tr200.biz/referat_zarubejnajaliteratura. – Nazva z ekrana.

3. Kosyachenko V. Zhanry satyry i humoru v ukrayins'kiy radyans'kiy literaturi / V. Kosyachenko, I. Rusnak, Yu. Hrechanyuk. – K. : UMK VO, 1988. – 60 s.

4. Nitsse F. Narodzhennya trahediyi, abo ellinstvo i pesymizm. Ch. 2 / F. Nitsse. – M.: Dumka, 1990.

5. Smotrych O. Podorozh v krayinu nochi / Oleksander Smotrych – Khmel'nyts'kyy: Prosvita, 2010. – 388 s.

6. Smotrych O. Skupi virshi [Tekst] :poetychni tvory / Oleksander Smotrych. – Khmel'nyts'kyy : Tsyupak A. A., 2011. – 152 s.

7. Frolov I. Filososf'skyy slovnyk / I. Frolov. – M. : Polytyzdat, 1981. – 445 s.

8. Chornyy humor [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: URL : http://uk.wikipedia.org/wiki/Chornyy_humor – Nazva z ekrana.

Summary

Nataliia Mytrokhina

Comic as the Basis of Poetics (the short story «Initiative of Larysa Havrylivna» and «Writer», by O. Smotrych)

In the article for the first time in Ukrainian literary criticism the comicality, as one of the key aspects of creating the stories «the Initiative of Larysa Havrylivna» and «Writer» has been analyzed. It is studied that in the aforementioned prose works special role is played by sharp satirical depiction of reality, the main characters, paradox, invective strategies.

Key words: comic, O. Smotrych, satire, sarcasm, grotesque, invective.

Дата надходження статті: «21» березня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «25» квітня 2017 р.

УДК 821.161.2-6(081.2)«19»

ОЛЕКСАНДР ОНИЩЕНКО,

викладач

(м.Хмельницький)

Літературний портрет Івана Франка у спогадах родичів письменника

Проаналізовано мемуарно-автобіографічну прозу Анни Франко-Ключко та Василя Франка, які значно розширили портрет класика української літератури І.Я.Франка. Доведено, що спогади варіюються то з портретуванням, характеристикою персонажів, то з описом пейзажів, інтер'єрів, то з авторськими відступами (висловлення мемуариста у прямій формі свого ставлення до зображуваного, певної